

ءاوسر جات اده ييسه

ابده نباي باجايهؤ

ؤلتتار باسپاسى

کتابخانه

دواوسر جهات اده بیجا

ابده نبای باجایه و

江苏工业学院图书馆
藏书章

ولتتار باسپاسی

责任编辑：巴克特拜克·吐哈塔西

责任校对：加娜尔

封面设计：巴克特

图书在版编目（CIP）数据

时代与文学：哈萨克文/阿布旦巴依著. —北京：民族出版社，2008.12

ISBN 978-7-105-09808-8

I. 时... II. 阿... III. 文学评论—中国—文集—哈萨克语（中国少数民族语言） IV. I206-53

中国版本图书馆 CIP 数据核字（2008）第 207856 号

时代与文学

阿布旦巴依 著

民族出版社出版发行

（北京市和平里北街 14 号 邮编 100013）

<http://www.mzcbs.com>

北京艺辉印刷有限公司印刷

各地新华书店经销

2009 年 12 月第 1 版 2009 年 12 月北京第 1 次印刷

开本：850 毫米×1168 毫米 1/32 印张：16

印数：0001—3000 册 定价：25.00 元

ISBN 978-7-105-09808-8/I·2017（哈 274）

哈文室电话：010-64228006 发行部电话：0991-2854817

جاۋاپتى رەداكتورى: باقتىبەك توقتاسن ۇلى
جاۋاپتى كوررەكتورى: جانار زەينەل قىزى

ءداۋىر جانە ادەبىيەت

ابدەنباي باجايەۆ

ۇلتتار باسپاسى باستىردى، تاراتادى
شىنخۇا كىتاپ دۇكەندەرىندە ساتىلادى
ۇلتتار باسپاسى كومپيۇتەردە تەردى
بىيجىڭ يىحۇي باسپا زاۋودىندا باسلىدى
2009- جىلى جەلتوقسان ءبىرىنشى باسپاسى
2009- جىلى جەلتوقسان، بىيجىڭ، 1- باسلىۋى
باعاسى: 25.00 يۋان

مازمۇنى

ادەبىيەتكە بىلىم كەرەك 1

بىرىنشى بۆلۈم ونەگە

ئىل ، تاقىرىپ جانە جازۋىشى ساناسى 19

جىر شەجىرە 114

ھالىق پاراساتى مەن ھالىق ئىلىنىڭ كەنىشى 190

ەككىنشى بۆلۈم تاغىلىم

رەالىزمنىڭ تىياناى جانە ادەبىيەتىمىز ئۆقۇمىنداى كەيىپىر

تانىمدار مەن قۇبىلىستار جۈنىندە 215

ورتاق بىكە ورتاق نىيەت كەرەك 250

ادەبىي جاسامپازدىق جولى—اقيقات نىزدەۋ جولى 262

ادەبىيەت اسۋ ۇستىندە 280

ۋىرەنۋ جانە اۋەس 322

ۇشۇنشى بۆلۈم ساباق

ادەبىي سىنىمىزدىڭ العاشقى نۇسقالارى 347

قازاق وسى زامان ادەبىيەتىنىڭ تۋۋى جانە دامۋى 387

ادەبىي سىنىمنىڭ ادس نازارىياسى جانە سىن بىلىمىنىڭ

جۈيەسى 491

ادەبیەتگە ئېلىم كەرەك

(العیء سوز ورننا)

ادەبىيەتكە بىلىم كەرەك . وقىرماندارغا قاراتا ايتقاندا ،
ادەبىيەت — قۇدىرەتتى تارىيەشى . بىراق ونىڭ جاقسىسى ، ناشارى
بار . جاقسى ادەبىيەت جامىدى تارىيە بەردى ، ناشار ادەبىيەت كەرەناۋ
تارىيە بەردى . ادەبىيەتتەن دۇرس تارىيە الۇ ءۇشن ادەبىيەت تانۇ
عىلمىنان ساۋاتتى بولۇ كەرەك . ساۋاتى تومەن ادام ادەبىيەتتەن
جارتىمدى تارىيە الا المايدى . كەزىندە ماركىس تە ”برەقتى ايرى
بىلمەيتىن قۇلاق جونىنەن ايتقاندا ، ەڭ تاماشا مۇزىكانىڭ دا ەشقانداي
ماڭىزى بولمايدى ، . . . كوركەمونەردەن ءلاززاتىناباشقى بولسا-
ڭىز ، كوركەمونەرلىك تارىيە العان ادام بولۇڭىز شارت“ دەگەن .
ادەبىيەت — كوركەمونەرلىك تارىيە ، باستىسى ءمورالدىق جانە
مادەنىيەتلىك تارىيەسى .

مادەنىيەتتىلىك تەك وقۇ تارىخىنا عانا قاراتىلماعان . مادەنىيەتتىلىك دەگەنمىز ادامنىڭ ومىردەن (ادەبىيەت-كورەمەنەردى نىشەنەل-عان) قابىلداغان تالىمدەرىنىڭ جىيىنتىسى . ءمورال دەگەنمىز ادامنىڭ ادامگەرشىلىك قاسىيەتتەرىنىڭ جالپىلىق اتاۋى . ءمورالدى ادام ادال ، مادەنىيەتتى ادام نىڭ بولادى . ادال ، نىڭى ادامدار جاماندىق نىستەمەيدى . ءمورالى جەتلىمەگەن ، تارىيەلەنۋى كەمشىل ادام جەكە باسنان اسپايدى . ءتىپتى باسقالارعا قاستىق سايلاۋدى ومىرنە الدانىش ەتەدى . سوندىقتان ادامزاتنىڭ ومىردەگى ازەمىندىققا قارسى جۇمسايىتىن جالعىز قارۋى بار ، ول—

ادەبىيەت - كوركەمونەر دەپمىز . ويىتكەنى ادامنىڭ ادامگەرشلىك ساپاسىن بەلگىلەيتىن ەكى بەلگى — ءمورالدىق پەن مادەنيەتتە-لىك ادەبىيەت - كوركەمونەردىڭ ەستەتيكالىق قۋاتىنان (باسقا تارييه تۈرلەرىن شىنە العان) تۋادى ، ءارى وسى ەكەۋى (ءمورال-دىق مازمۇن مەن مادەني ساپا) قايتا اينالىپ ادەبىيەت - كوركەمونەر شىعارمالارىنىڭ ەستەتيكالىق قۇنىن بەلگىلەيدى .

ادەبىيەت-كوركەمونەردىڭ مۇنداي باعالى قاسيەتىنەن ءنار الۋ ۋشىن ساۋاتتى سانا بولۋ كەرەك .

ال جازۋشىلارعا قاراتا ايتقاندا ، ادەبىيەت — باسقалاردى تارييه-لەۋ قۇرالى . باسقалاردى تارييهلەيتىن جاقسى شىعارما جازۋ ۋشىن ، الدىمەن جازۋشىلاردىڭ وزدەرى ادەبىيەت تانۋ عىلىمىنا جەتتىك بولۋ كەرەك . ادەبىيەتنىڭ وقىرمانداردى ءمورالدىق پەن مادەنيەتتىلىككە تارييهلەيتىن ەستەتيكالىق قۇنى قايدان تۋادى ؟ جازۋشىلاردىڭ جوعارى دارەجەدەگى عىلمي ساناسىنان تۋادى . ءوزى شالا ساۋات جازۋشى باسقалاردى تارييهلەيتىن جازۋ مادەنيەتى جوعارى جاقسى شىعارما جازا المايدى .

كوركەمدىك پەن مازمۇن — شىعارمانىڭ جالپى تۇلعالىق قۇنىن قۇرايتىن ەكى نەگىز . مۇنىڭ ءبرى تولىق بولماسا ، ول شىعارما كەمەلدى جاقسى شىعارما بولمايدى .

كوركەم ادەبىيەتتە يەنيا كوركەمدىكتەن تۋۇعا ءتيس . مۇنىڭ كەرىسى — جازۋشى ۋشىن جەڭىلىس جولى .

ەستەتيكا دەگەننىڭ ءوزى كوركەمدىكتى تانۋ ، كوركەمدىكتى جاساۋ ، كوركەمدىكتى ءسۈيۋ ، كوركەمدىكتى قورعاۋ جونىندەگى عىلىم .

كوركەمدىك سىڭار جاق بولمايدى . بۇل جەردە ءبىر سايكەس-تىك ماسەلەسى بار ، ول — ءش پەن سىرتتىڭ سايكەستىگى . ”ساننىڭ كىلتى سايكەستىكتە ، سايكەستىك جوق جەردە

سۇلۇلق از: “ (۶ال فارابي)

هستەتيكا عىلىمىندا كوركەمدىك پەن نىزگىلىك ەگىز ۇعىم .
ءارقانداي ءبىر زات كوركەم بولماسا ، ادامداردىڭ كوڭىلىنە
جاقپايدى ، ويتكەنى ول ادامداردىڭ جاقسى كورۋ تالعامىن
قاناعاتاندرا المايدى . ادامداردىڭ جاقسى كورۋ تالعامىن
قاناعاتاندرا الماعان نارسە ، جاقسى بولمايدى .

وبىيەكتىۋ قۇبىلىستار عانا ەمەس ، سۋبىيەكتىۋ قۇبىلىستار دا
وسىلاي . نىزگىلىك — كوركەم ، ادامداردىڭ جاقسى كورۋ تالعامىن
قاناعاتاندرا الادى ، سوندىقتان جاقسى . ءبىز وسى سەبەبتى
ادامداردىڭ تاماشا مىنەز-قۇلقىن كوركەم ءمورال دەيمىز .

بۇل ايتىلعاندار استە سىرتقى فورمانىڭ كوركەمدىك قۇنىن
جوققا شىعارمايدى . بۇل جەردە مازمۇن مەن فورمانىڭ ادامنىڭ
جانى مەن ءتاننىڭ تۇتاستىعىنداي بىرلىگى ءسوز ەتىلىپ وتىر .
ءتان توزسا (بۇزىلسا) ، جان تابان تىەر تىيىنماعىنان ايرىلادى ،
تىرلىك جويىلادى . وعان ىلەسىپ ءتان دە جويىلادى (كۈيى وزگە-
رەدى) . ءتاننىڭ كۈي وزگەرىسى — فورما وزگەرىسى ، تىرلىك-
تىڭ جويىلىۋى — ءبىر ءتۈرلى مازمۇننىڭ اياقتالۋى .

ئىشامداپ ايتقاندا ، ءبىر ادەبىي شىعارمانىڭ ءتىلى تارتىمدى ،
قۇرىلىمى (كومپوزىتسياسى) شىمىر ، كەيپىكەرلەر وبرازى جاندى
بولسا ، ول شىعارما كوركەم بولادى ، كوركەم بولغاندىقتان وقىر-
مانداردىڭ جاقسى كورۋ تالعامىن قاناعاتاندرا الادى . سوندىقتان
ول جاقسى شىعارما دەلىنەدى .

سىرتقى فورمانىڭ جاعىمىسىزدىعى ادەبىيەتتە ناتۇرالىزمنىڭ
ورشۇنىنە جول اشادى . ال ناتۇرالىزم (تابىيعىلىق ەمەس ، كوشىر-
مەشلىك) ەستەتيكالىق تالعامنىڭ كوزىنە قۇم قۇيادى .

شىعارما كوركەمدىگى جازۋ مادەنيەتىنەن تۋادى . جازۋ مادە-
نيەتى جازۋشى مادەنيەتى ارقىلى جاسالادى .

جازۇ مادەنيەتى دەگەنمىز شىعارمانىڭ جالپى بىلىمىدىكى ،
مادەنيەتتىلىك ساپاسىنا قاراتىلعان . ول شىعارما ءتىلىن ، قۇرىلىمىن ،
وبراز جاساۋ ءتاسىلىن ، شىعارما مازمۇنىن ءوز شىئە
الادى . جازۇ مادەنيەتى تومەن شىعارما وقىرماندى نادانداستىرۋ
رولىن اتقارادى . ونداي شىعارمانىڭ بارىنان جوعى جاقسى . ءبىز
كوز الدا كەيىر قاراپايىم كىتاپتاردىڭ ساۋداسى كۈسەتتىگىنە
قاراپ ، ادەبيەتتە ويىنا كەلگەن جازا بەرسە بولادى ەكەن دەپ
ويلاماساق بولادى . ساۋدا-ساتتىق نەگىز ەتىلگەن قوعامدا ”باسقا
سالالار سياقتى ادەبيەتتە دە ساتىپ الۋ ، ساتۋ زاڭى ارەكەت ەتەدى ،
دارىنسزدار داۋىرلەيدى جانە ادام نەۋرلىم قۇنىسىز بولغان ساين ،
سولعۇرلىم تەزىرەك تابىسقا جەتەدى“ . (بالزاك)

كەزىندە توقسان رومان (اڭگىمە-پوۋەستى ارالاس) جازعان
بالزاك قارىزعا بۇلىپ ، دارىنسزدار الدىن وراپ كەتپ ەدى .
قازىر ولاردىڭ ءىز-توزى دا قالمادى . ال بالزاكتىڭ ۇلى ەسىمى
كۇن وتكەن ساين تاڭ شولپاننىڭ جارقىراپ ، شىعارمالارى كۆپ-
تەگەن ۇلتتاردىڭ تىلىنە اۋدارىلىپ ، سان مىلليون تىراجىمەن
قالماقپىسىز تاراپ جاتىر .

جازۇ مادەنيەتى ءتىل مادەنيەتتىلىگىنەن باستالادى . ءتىلى
ناشار شىعارمانى مادەنيەتتى ، جاقسى شىعارما دەۋگە بولمايدى .
سوندىقتان دۇنيەدەگى ءبىلىمپازدار ”تىلگە جارىماعان جازۋشى بىز-
گە جارىماعان ەتكىشى سياقتى“ ، ”تىلگە شورقاق جازۋشىدا ەشقان-
داي ستىل بولمايدى“ دەيدى .

ستىلى جوق جازعىشتار جازعان كىتاپتاردىڭ زىيانى ناشا شەك-
كەننەن كەم سوقپايدى . ويتكەنى ول جاقسى-جاماندى پارىقتاي
بىلمەيتىن اڭقاۋ وقىرمانداردى ودان ارى نادانداستىرادى .

قازىر باسپالاردان ارت-ارتىنان شىعپ جاتقان ات ءۇستى
جازىلعان ، شالاعاي رەداكسيالانغان (ءتىپتى رەداكسيالانباغان) ،

ەملەسى دە جۈنەپ دۇرستالماغان شىكى كىتاپتار دا وسى توپقا جاتادى .

بۇل كىتاپتاردىڭ دا زىيانىن تۈمەن مولشەرلەمەۋ كەرەك . قاشان دا اعىن تازا بولمايدى . تازا ، ءمولدىر داريا سۇنا قۇم-توپىراق ىلەسە اعادى . اسىرەسە ، كوكتەم بولپ ، تاسقىن جۇرگەندە ، اعىن ءتپتى لايلاىپ كەتەدى . ءبىراق داريا ماڭگى لاي قالپى قالمايدى . تاسقىن قايتىپ ، ارىادا تۇنىق سۇ پايدا بولادى .

بۇل تايىعات قۇبىلىسى . قوعامدىق قۇبىلىستار دا وسىنداي . ءارقانداي دامۇ بارىسنا پايدالى فاكىتورلار مەن پايداسىز فاكىتورلار قوسانجارلاپ ىلەسە جۇرەدى . ءبىزدىڭ قاۋىرت دامىعان وسى زامان ادەببەتتىمىزدىڭ دامۇ بارىسى دا وسىنداي بولپ وتىر . ونىڭ جوڭ-كىلە جوسىلعان ارناسىن ەكى كەسەك توپىراق لايلاپ قوسىلا ءۇ-دا . ونىڭ ءبىرى — جوعارىدا ايتىلعان ءبىر قاۋىم شىعارمالارداعى (اسىرەسە روماندارداعى) شەكتەن تىس قاراپايمىدىلىق ، جازۋ ما-دەببەتتىڭ تۈمەندىگى بولسا ، ەندى ءبىرى — رۋشلىق ، جىك-شىلدىك نىساپنىڭ ادەببەتكە سۇعىنىپ كىرىپ الۋى .

رۋشلىقتىڭ ۇلتىمىزدا بۇرىننان كەلە جاتقان قوعامدىق ، تارىخىي نەگىزى بار . قازاق حالقى ۇزاق ۋاقىت رۋلىق كوشپەلى قوعامدىق جاعايدى باسىنان كەشىردى . وسى قوعامدىق بولمىس ءبىر جاعىنان ، حالقى پىسخىكاسىندا اق كوڭىلدىك ، جومارتتىق مىنەز قالىپتاستىرسا ، ەندى ءبىر جاعىنان ، تار ءورىستى رۋشلى-دىق ، بىتىراندىلىق يدەياعا كىرىپتار ەتكەن .

بۇل تارىختىڭ تراگەدىياسى . بۇل شىندىقتى تانىماساق ، ىلگە-رى جىلجى المايمىز .

ءبىزدىڭ ءبىرسىپىرا اقىن-جازۋشىلاردا مۇنداي تارىخىي تانىم جوق ، سوندىقتان شىعارمالارى دا تار ءورىستى .

تاعى ءبىر شوكمىدەي ادامدار توبى بار . ولاردىڭ ساناسى
ءتپتى الاسا ، ولار ءوز اياقتارىمەن شىعا الماعان بىيىككە ”قاسىيەتتى
ارۋاقتاردىڭ“ كۈمەگىمەن شىعۋدى ويلايدى .

مىنە وسىنداي حالق تاعدىرىنا تىرەلەتتىن كەلەلى تاقىرىپ
الدىندا جازۋشىلار تايازدىمەن تانىتىپ الپ وتىر . اسىرەسە ، ءبىر-
سىپىرا ”تارىخى“ دەلىنەتتىن شىعارمالاردىڭ كەرەناۋ نىپالىنا كەشە-
رىم جاساۋعا بولمايدى .

وسى شىعارمالاردىڭ اۆتورلارى تار ورىستىلىك سىتەپ ، تاقى-
رىپتى تۇتاس ۇلت رۋحى تۇرعىسىنان يىگەرە الماي ، ەسى-دەرتى
وزدەرىنىڭ اتا-بابالارىنا ەسكەرتكىش ورناتىپ ، تارىخ جازۋ جاعىنا
اۋىپ كەتتى دە ، ادەبىيەتتە تۇرپايلىقتى ، وقىرماندار اراسىندا رۋ-
شىلىقتى اسقىندىرىپ جىبەردى . ولار قاعازعا جازىلعانىنىڭ ءبارىن
اقىقات دەپ بىلەتتىن ەجەلگى شارۋالار ساناسىنان اسا المادى . جاز-
عانىمىز كىتاپ بولىپ باسىلىپ شىقسا-اق بولدى ، اتا-بابالارىمىز
دا ، ءوزىمىز دە تارىققا التىن ارىپپەن جازىلىپ قالامىز دەپ
ويلادى . ولار ۋاقىت سوتى الدىندا ساراپتان وتەتىندەرىن ، سول
ءبىر ۇساقشىلىقتارى ءۇشىن بۇرىنقى جەتكەن اىروپىلارىنا كىر
جۇقتىرىپ الاتىندارىن بىلمەدى .

ارىنە ، ادەبىيەت وقىرمانىنىڭ ۇلتتىق ماقتانىش سەزىمىن
وسىرۋىگە ءتپىس . ءبىراق ونىڭ ءوزى دە ورىندى بولۋ كەرەك .
وتكەننىڭ ءبارىن سىپىرا جوققا شىعارۋعا دا ، تۈگەلدەي دارىپتەۋگە
دە بولمايدى . تارىختا ماقتانىش ەتەرلىك سىتەر دە ، ساباق ەتەرلىك
وگىنىشتى سىتەر دە از بولماعان .

تارىختا وتكەن قايرىنكەرلەرگە دە ەكى جاقتى تالداۋ جاساۋ
كەرەك . ءوز رۋمىزدان شىققان بىلەر مەن بايلاردى ، مىقتىلاردى
كوزدى جۇمىپ الپ ماقتاي بەرمەسەك بولادى . جاقسىلارنىڭ
جاقسى جاقتارىن ماقتايىق ، ءارى تارىخى ساباقتاردى دا ەستە ساقتا-

يىق . تارىختا تالاي ادبەتسىزدىكتەر بولغان ، ەزۋ ، قاناۋ بولغان .
تارىختا وتكەن قايراتكەرلەردىڭ ەڭبەكتەرمەن قوسا ، اعانتىقتارى ،
شەكتەمەللىكتەرى دە از بولماغان .

تارىحي روماندار تارىختىڭ ەكى بەتىن تەڭ كورسەتەتىن بولۇ
كەرەك . سوندا عانا وقىرمان تارىحي رومانداردان دۇرس تارىيە
قابىلدايتىن بولادى .

ادەببەتكە بىرلىك جاراسادى ، ۇساقشىلىق ۇمىرىن قىسقارتا-
دى . ادەببەتتىڭ قۇدىرەتى كەڭدىك پەن تەرەڭدىكتە . دۇنيەدە تەك
ۇلتتىق ادەببەت-كوركەمونەر عانا بار ، رۇلىق ادەببەت-كوركەمونەر
جوق . ۇمىر ۇلت بولادى ەكەن ، ونىڭ ۇمىر عانا ورتاق مۇددەسى ،
ورتاق مادەنيەتى بولادى . مادەنيەتى ۇمىر تۇلعالانباغان ۇلت ۇمىرتۇ-
تاس ۇلت بولپ ەسەپتەلمەيدى .

مىنانى ايقىن ۇعۇ كەرەك : قانداي جاعدايدا دا ادەببەتتە رۇ
بولمايدى ، ۇلت بولادى .

بۇلاي دەگەندىك ۇلتشىلىقنى دارىپتەگەندىك ەمەس ، ۇمىر
ۇلت بولادى ەكەن ، ونىڭ ۇمىرتۇتاس ورتاق مادەنيەتى ، ورتاق
ادەببەتى بولۇعا ۇمىس ؛ مادەنيەت (جانە ادەببەت) بولادى ەكەن ،
وندا ۇلتتىق رۇح ، ۇلتتىق ەرەكشەلىك بولۇعا ۇمىس دەگەندىك .
مىنە وسلاي بولغاندا ، مادەنيەتتىڭ (ادەببەت شىندە) تۇتاستىعى
مەن ۇلتتىق ەرەكشەلىگىن قاتار دامىتۇعا بولادى .
بۇل ەكى ۇتۇپىن تەڭ ماڭىزدى .

مادەني تۇتاستىق — ۇلتتىق تۇتاستىقنىڭ العى شارتى . ما-
دەني تۇتاستىق بىدراسا ، ول ۇلت ۇمىرتۇتاس ۇلت بولپ ۇمىر
سۇرۇدەن قالادى .

ال ۇلتتىق رۇح ، ۇلتتىق ەرەكشەلىك — مادەنيەتتىڭ ، ادەب-
بەت-كوركەمونەردىڭ جانى . ۇلتتىق ەرەكشەلىگى جوق ادەببەت-
كوركەمونەردە ومىرشەڭدىك كۇش ، باۋراۋ قۇاتى بولمايدى .

بەلېنسىكى بىلاي دەيدى : ”تەك ئارى ۇلتىق ەرەكشەلىگى بار ، سونىمەن بىرگە ئارى جالىپى ادامزاتتىق ادەبىيەت قانا ئامىز ۇلتىق ەرەكشەلىگى بار ادەبىيەت بولادى . تەك ئارى جالىپى ادامزاتتىق ، سونىمەن بىرگە ئارى ۇلتىق ەرەكشەلىگى بار ادەبىيەت قانا ئامىز ادامزاتتىق ادەبىيەت بولادى .“

بۇل ئسوز ئىزدى سىڭار جاقىلىقتان ساقىتاندردادى . بىزدە ۇلتىق سانا بولۇدان تىس ، دۇنيەگە بەت العان ادامزاتتىق سانا ، ادامزاتتىق كوز ايا بولۇعا ئىيس .

تار ورسىتىلىكتىڭ قاندايى بولسا دا زىاندى . ئىز رۇشلىدىققا قارسى ۇلتىق رۇحتى دارىپتەگەنمىزدە ، تاى ئىر تار ئورسىتى پىيىل — تار ئورسىتى ۇلتىق نىسايدان دا ساقىتانۇعا ئىيسىپىز . ۇلتىق رۇح پەن ۇلتىشلىدىق ئىر نارسە مەس . ۇلتىشلىدىق دەگەنمىز ئوز ۇلتىن عانا قاستەرلى ساناپ ، باسقا ۇلتىتاردى كەمسىتۇ . سوندىقتان ۇلتىشلىدىقتىڭ قاندايى بولسا دا قانە . ۇلتىق رۇح دەگەنمىز سول ۇلتىڭ ئومىر ئسۇرۇ قۇاتىنىڭ ۇيىقىدەسى . ول ۇزاق ۇاقىتتىق تارىحي بارسىتىڭ جەمىسى . ۇلتىق رۇحتى دارىپتەۇ ، باستىسى ، ۇلتىن ئسۇيۇ ، ۇلتىڭ ماقتانىش سەزىمىن ، وزىنە سەنمىن ئسۇسرۇ ، ئوز ۇلتىنىڭ ئىلىن ، تارىيە . حىن ، تاڭداۋلى داستۇرلەرىن قاستەرلەپ ، وعان مۇراگەرلىك ەتۇ جانە ونى دۇنيە اعىمىنا ساي دامىتۇ .

رۇشلىدىقتىڭ شىعار جولى جوق . رۇ — ادامزات دامۇنداعى تومەنگى ساتى . رۇلىق قوعام — ئالى ئىرتۇتاس ۇلتىق تۇلعا قالىپتاستىرماغان بىتىراندى ، مەشەۇ قوعام . رۇشلىدىق — تار ئورسىتى قانداستىق سانا .

رۇشلىدىق ۇلت بىرلىگىن بۇزادى . سوندىقتان ول زىاندى . سول سەبەپتى رۇشلىدىق ادەبىيەتكە ارقاۋ بولا المايدى . ادەبىيەت قويۇ ۇلتىق ئۇسى ، وسكەلەڭ گۇمانىستىك (ادامگەرشىلىك) مازمۇن .

نى ، جوعارى دارەجەلى جازۇ مادەنيەتى ارقىلى عانا بۇكىل ادامزات مادەنيەتنىڭ گۈل باعنان وزىنە تان ورىنعا يە بولا الادى .
«بىز دامىپ ءبىر كەزەڭگە شىعپ الپ ، قايتا قۇلدىلاساق قايتىپ بولادى ؟

ادەبىيەتمىزدەگى كەرى شەگىنىۋىڭ تاعى ءبىر كورىنىسى تا .
قىرىپ تالداۋ جانە تاقىرىپتى مەڭگەرۋ جاعىنان كورىنەدى .
«اسىلى ادەبىيەت ءوز زامانىن تاقىرىپ ەتەدى . تارىختى تارىخ عىلىمى زەرتتەيدى . بىزدە جاعداي مۇنىڭ كەرىسىنشە .

بۇلاي بولۇدا دا بەلگىلى سەبەپ بار . وسى زامان تاقىرىپتارىن جازۇ قىسن . وعان جوعارى دارەجەلى سۈرەتكەرلىك كەرەك . ويتكە .
نى ونى جۇرتنىڭ ءبارى كورىپ ، ءبىلىپ وتىر . جاقسى جازباساڭ ،
ۇستىرتتىگىن وپ-وڭاي ءبىلىپ الادى . ال تارىخى تاقىرىپتارداعى
شىعارمالاردىڭ كەم-كەتىگىن وڭاي اڭعارالمايدى . كوپىنشە
تارىختا نە بولعاننا اڭسارى اۋىپ وتىرادى دا ، باسقا جاعىنا
نازار اۋدارمايدى .

بۇلاي دەگەندىك ، ادەبىيەتتە تارىخى تاقىرىپتاردى مۇلدە جازۇعا
بولمايدى دەگەندىك ەمەس ، ماسەلە قالاي جازۇدا . دۇنيە ادەبىيەتىندە
«سپارتاك» (ىتاليا) ، «بىرىنشى پەتر» (رۇسىيا) ، «اباي» (قا .
زاقستان) سياقتى تالاي كوپ تومدى تاماشا تارىخى روماندار بار .
تارىخى رومان جازعاندا ، الدىمەن تارىختى سىڭارماقتى ەمەس ،
جان-جاقتىلى زەرتتەپ ، عىلمى تارىختىن جاساۋ كەرەك . ودان كە .
يىن كوركەم وىرازدى ادەبىي تارىختىن جاساۋعا وتسەك ، بۇل شىعارما
زامان تالعامىنا توتەپ بەرەتىن شىنايى «تارىخى شىعارما» بولار
ەدى .

ارىنە ، مۇنداي زەرتتەۋدى باسقا بىرەۋ ەمەس ، جازۇشىلاردىڭ
وزدەرى جاساۋى ، ءوز تاجىرىيەلەرىندە ءبىرىنشى قول ماتەريالدى
جەتىلدىرۋى كەرەك . «تارىخشىلار عىلمى تارىختى جازىسن ، ونان

كەيىن مەن ادەبىي شىعارماغا اينالدىم، دەيتىن يەك سۈيەۋ پوزىتسىيىسىنى قولدانۇغا بولمايدى. باسقارار شايىناپ بەرگەن تاماق-تىڭ ئادامى، ئوزى شايىناپ جەگەن تاماققا جەتپەيدى. باسقارار زەرتتەپ قاعازغا جازىپ قويغان ماتەريال مەن جازۇشى ئوزى زەرتتەپ تاپقان ماتەريال بىردەي مەس. الدىڭغىسى — باسقارارنىڭ ەڭبەگى، جازۇشى ئۇشش بۈگدە، ئولى دۇنيە. سۈڭغىسى — ئوز جاپالى ەڭبەگىنىڭ ئۈنىمى، ئىرى، جاندى دۇنيە. جازۇشى ئوزى جازاتىن تاقىرىپتى ئوزىنىڭ جان الەمىندە قايتا ئىرىلىدۇرى كە-رەك.

ال ئىزىلى باسقارار جاساپ قويغان قورىتىندىلار بويىنىشا رومان جازىپ جاتىرمىز.

بىزدە ادەبىيەتتىمىزدىڭ وزەگىنە اينالىپ وتىرعان ەكى تاقىرىپ بار. ونىڭ ئىرى، جۇڭخۇا خالىق رەسپۇبلىكاسى قۇرىلغاننان ارى زاماندار، ەندى ئىرى، جىيرما جىلدىق اسىرە سولشىلدىق ئداۋىر.

بۇل ەكى ئداۋىردى دە جازۇغا ابدەن بولادى. ئىراق وقىعالار-دى تۇتاس داۋىرلىك سىپاتى بويىنىشا تەرەڭ زەرتتەپ، مۇقيات جازۇ كەرەك. جالال وقىعا قۇلالماي، تاقىرىپتىڭ مانىن اشۇعا ۇمتىلۇ كەرەك.

باستىمى، ئىزدىڭ تارىخى تاقىرىپتا شىعارما جازۇشى اۋتور-لار تارىخشى مەس. شىعارما جازعاندا، وزدەرى جازباقشى بولغان وقىعانى عانا نىزدەستىرەدى دە، تاقىرىپتىڭ جالىپ قوعامدىق-تارىخى استارىنا زەر سالمايدى. مىسالى، اسىرە سولشىلدىق ئداۋىردى الايىق. بۇل داۋىردە ادام نانغىسىز وقىعالار، وبالىدى، جالغان دەلۇلار وتە كوپ. وسى وقىعالار مەن دەلۇلاردى جازعاندا، ولاردى دارا-وقشاۋ وقىعالار رەتىندە ئۇستىرت جازسا، ودان تەرەڭ ماندى شىعارما تۇمايدى. ونى ئىز مەملەكەتتە بولغان ەرەكشە قوعامدىق

تۈزىمنىڭ ماسەلەسى رەتىدە قاراپ ، تەرەڭ تامىرىنان تارتىپ ،
ش . ايتماقۇ شىعارمالارى سياقتى بىرگەسىن سولقىلداتا جازۇ كە .
رەك .

اسىرە سولشىلىق وڭاي-وسپاق قۇبىلىس ەمەس . اسىرە سول-
شىلىقتىڭ ۋى تەرەڭ ، الدامكوستىك سىپاتى وتە كۈشتى .
الدامكوستىك وتىرىك ماقتاۋدان باستالادى . ماقساتى —
بۇقارانى سالعىرتتاندىرۇ .

تەگىندە ادامدى ماڭگۇرتتەستىرۋدىڭ ەكى جولى بار . ەبىرى ،
زورلىقتى كۈشپەن باسىپ-جانىشۇ . ەندى ەبىرى ، رۇحي جاقىنان
ازدىرۇ . ەرتەدە ۇلتتار ، رۇلار ارا سوعىستا جەڭگەن جاق جەڭلىگەن
جاقىنىڭ ەس بىلەتىن ەركەك كىندىكتىسىن قىرىپ تاستاپ ، ايلەدەر مەن
بالالاردى سوعىستان تۈسكەن ولجا رەتىدە ەبولىپ الىپ وتىرعان . ەجون
بىلەتىن ەستىار ادام قالماغاندىقتان تۇتىنىدار اتا تەگىن ۇمىتىپ ، جەڭگەن
جاققا ەبىرجولاتا ەسىڭىپ كەتەتىن بولعان . ەگەر بۇعان دا بولماسا ،
قولعا تۈسكەن جاستار مەن بالالاردىڭ باسنا شىرە^① كىگىزىپ ،
ازاپپەن ەسىنەن اداستىرۇ ارقىلى تەگىن ۇمىتتىرىپ ، باسبايلى
ماڭگۇرت قولعا اينالدىرعان . قىرىزدىڭ اتاقتى جازۇشىسى شىڭ-
عەس ايتماقۇنىڭ «بوراندى بەكەت» رومانىنداعى باسنا ازاپ تاقىيا
كىدىرىپ ، زورلاپ اقىلىنان الجاستىرىپ ماڭگۇرتكە اينالدىرعان
نايمان بالا جىگىت اتاتەگىن ، اكە-شەشەسىن ۇمىتىپ قالغاندىقتان ،
ەوز اناسىن جاۋ دەپ اتىپ ۇلتىرەدى .

بۇل تارىختان بەرى كەلە جاتقان ادامزاتنىڭ ەبىر توبىنىڭ
ەندى ەبىر توبىن وزدەرىنە بويسۇندىرۇ ۇشىن قولدانىپ كەلە
جاتقان جاۋىزدىق ارەكەتى . تاياۋ زامان تارىخىندا ەۋروپالىقتار
امەرىكا قۇرلىعىن اشۇ بارىسىندا جەتى - سەگىز مىللىون جەرگە-

① تۈپەنىڭ تەرىسىنەن جاسالغان ، زورلىقپەن ادامنىڭ اقىل-ەسىن جوياتىن ازاپ تاقىياسى .

لىكتى يىندياناردى باسپ-جانسپ ، ون نەشە مىلليون افريكالىق نەگىرلەردى قۇل ەتپ ساۋدالاپ ، ولاردىڭ ەتلىن ، ەدىنن ، عۇرپ-ادەتتىن جويىپ ، زورلىقپەن اسسىمىلياتسىيلاستىردى .

كۈنى بۈگىنگە دەيىن ەار جەرلەردە بولپ جاتتىن سوعىستار ەبر توپتىڭ ەندى ەبر توپتى كۈشپەن بويسۇندىرىپ ، وزدەرىنە ”ەسگىرىپ الۇ“ جولىنداعى ارەكەتتەرى بولپ ەسەپتەلەدى . ادام-زات قانشا دامپ مادەنيەتتى ساتعا جەتتى دەگەنمەن ، بۇل زورە-كەرلىك پىيىلدىن ەالى قايتقان جوق . ەرتەدە باسقالاتىردى بويسۇندىرۇ قۇرالى ساداق ، نايزا ، قىلىش ، ودان كەيىن مىلتىق ، زەڭبىرەك بولسا ، قازىر قارسى جاعىنىڭ تۇقىمىن تۇزداي قۇرتاتىن نە ەبر جويىمپاز قارۇلاردى باسەكەمەن جاساپ جانتالاسۇدا .

ال رۇحاني جاققان ازدىرۇ ۇشنى الدامكوستەر اقيقاتتى تە-رىس تۇسىندىرەدى . اڭقاۋ ، اق كوڭىل بۇقاراعا اقتى قارا ، قارانى اق دەپ سەندىرەدى . اقيقاتتى تەرىس تۇسىنگەن بۇقارا ، دۇرىس پەن بۇرىستى ، جاقسى مەن جاماندى ايرى المايتىن دۇلەي كۈشكە اينالدى . بەينە سەرىك ويىنىنداعى سىقىرشىنىڭ تاياعىنداي ، ال-دامكوستەر قولىن قالاي سىلتەسە ، سولاي قاراي لاپ بەردەدى دە ، قارسى الدىنداعىنى جاقسى-جاماننا قاراماي تاپتاپ تاستايدى . ”ما-دەنيەت توڭكەرىسى“ كەزىندە جۇڭگونىڭ جاعدايى ەدال وسىنداي بولدى . زىيالىلار ”ساسىق توعىزىنشى“ ، كادرلار ”كاپىتالىزم جو-لىمەن جۇرگەن ۇقىقتى“ دەلىنىپ ىستەن شىعارىلىپ ، ”بۇقارا ناعىز قاھارمان“ ، ”قىزىل قورعاۋشى جاس باتىرلار“ دەگەن ماقىتاۋ سوزدەر اۋىزدان شىعىسمەن ، الداۋمەن كوزى كولەگەيلەنگەن كوپ-شىلىك تۇتاس قوعامدى جايىپ تاستادى . مۇنىڭ ناتىجەسى مادەن-يەت ، وقۇ-عارتۇدى ، عىلىم - تەحنىكانى اياققا باسۇ ، ناداندىقتى اسقىندىرۇ بولپ شىقتى .

اينالىپ كەلىپ بۇقارا زىيان تارتتى . زىيان تارتقان ەمەي نەمە-